

İslâm Hukukuna Giriş

Prof. Dr. Saffet Köse

Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2012

Haz: Murat Şimşek

Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
muratsimsek76@hotmail.com

İslami ilimler kendi varlık ve ilkelerini vahiyden almaktadırlar. Fıkıh ilmi de vahiy yani Kur'an'a ve onun uygulaması olan sünnete dayanır. Fıkıh, bir anlamda Hz. Peygamber'in örneği içinde kul-Rab, insan-insan, insan-devlet (toplum) ve devletlerarası ilişkilerin ilahi mesajla bağlantısını kurmanın ilmidir. Diğer ilmi disiplinlerde olduğu gibi, İslam hukuku (fıkıh) hakkında kâfi derecede bilgi edinmenin yolu onun tanımını, konusunu, amacını, yöntemini, kaynaklarını, kavramlarını, ekollerini, tarihini, diğer disiplinlerle ilişkisini ve problemlerini bilmektir.

Bir ilim dalına ait temel konu ve kavramları açıklamak üzere telif edilen "giriş" türü eserler son bir buçuk asırdır literatürde sıkça yer alamaya başlamıştır. Başta hukuk alanı olmak üzere Batı'da (*Intraduction*) ve İslâm dünyasında (*el-Medhal*) özellikle İslâmî ilimler alanında başlangıç bilgilerini verme veya ders kitabı hazırlama mahiyetinde bir yazım türü oluşmuştur. Türk hukukunun yakın tarihinde de bu tür genel hukuka giriş veya medeni hukuk gibi hukukun alt dallarına giriş niteliğinde kitaplar yayınlanmıştır. Arap-İslam dünyasında da aynı amaçlarla İslâm hukukuna giriş eserleri oldukça yaygınlaşmıştır. Bunlar arasında M. Ahmed ez-Zerkâ, Abdülkerîm Zeydân ve Ali Cuma'nın *el-Medhal* adı ile başlayan eserleri zikredilebilir.

Ülkemizde hukuk literatürü alanında giriş ve başlangıç türü eserler yaygın olmakla birlikte İslam hukuku alanında çoğunlukla Arap yazarların eserlerinin metin ya da tercümeleri ile bu alandaki ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır. İlahiyat fakültelerinde doğrudan İslam hukukuna giriş adıyla derslerin müfredata dahil edilmesiyle bu alanda Türkiye'deki birikimi de yansıtabilecek eserlere ihtiyaç duyulmuştur. Tanıtımını yaptığımız bu eser bu ihtiyaca binaen yakın tarihte hazırlanan birkaç eserden biridir. Köse tarafından hazırlanan *İslam Hukukuna Giriş* adlı eser, bir giriş ve onbir bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde hukuk ve İslam hukukunun kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Burada tanımların ardından İslam hukukunun özellikleri ele alınmıştır. Özellikle İslam hukukunun yapısal özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu minvalde Batılı hukukçular ile onların etkisinde kalan bir kısım Türk hukukçusunun iddiaları arasında yer alan "İslam Hukukunun vahiy kaynaklı oluşu sebebiyle statik/donuk bir yapıya sahip olduğu dolayısıyla toplumsal ihtiyaçları karşılama imkânına sahip

olmadığı” yönündeki iddialar önemine binaen genişçe değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çoğunlukla İslam hukuku hakkında yeterli ölçüde bilgi sahibi olamaktan kaynaklanan bu düşüncenin gerçekçi bir yanının bulunmadığı; İslam hukukunun yapı olarak statik değil dinamik bir hukuk sistemi olduğu dolayısıyla her zaman ve her mekanın hukuku olabileceği hatta vahiy kaynaklı oluşunun bir eksiklik değil üstünlük vasfı olduğu bu bölümde delilleriyle ispatlanmıştır.

İslam’da din-ahlak hukuk bütünlüğünün mevcudiyeti ve her üçünün de aynı hedef yönelmeleri de İslam hukukunun yapısal özellikleri arasında sayılmıştır. Örneğin insan öldürme, hırsızlık vb. bir davranışı din günah görmekte ve uhrevi ceza öngörmekte, ahlak kötü saymakta ve toplum kınamakta, hukuk ise gayri meşru sayarak maddi müeyyideye bağlamaktadır. Din-ahlak-hukuk arasındaki irtibat sağlanamayınca hukuk şekilciliğe kayabilmekte ve sonuçta hile ortaya çıkabilmektedir. Din ve ahlak hukuka veri sağlarken, ahlaktan yoksun hukuk ise bir hile olacaktır. İslam hukukundaki *diyânî-kazâî* ayrımı da hukukun nüfuz edemediği alanları kabul eden ve bunu uhrevi sonucuyla değerlendiren ayrımlardır. Kur’ân’ın savaşla ilgili hükümleri vazederken, öncelikle savaş ahlakını yerleştirmeyi amaçlaması örneği bu bağlamda uzunca anlatılmıştır. İslam hukukunun bir diğer yapısal özelliği olarak dünyevi ve uhrevi müeyyideyi öngörmesi zikredilmiştir.

İslam tarihi boyunca gelişimi yani hukukçuların çabasıyla oluşması itibarıyla İslam hukukunun özellikleri üzerinde durulmuştur. Eserde fıkıhın üç özelliğine vurgu yapılmıştır. Bunlar sivil çabanın ürünü olması, kazuistik/meselecî yöntemle gelişmesi olması ve özgün bir sistematığının bulunmasıdır. Özellikle klasik fûru-ı fıkıh eserlerinin insan hayatını önceleyen, insana ve varlığa ilişkin bakış açısını yansıtan fıkıh sistematığının özgün bir karaktere sahip olduğu vurgulanmış ve buna örnek olarak Mevsılî’nin *Muhtâr*’ının muhtevası başlıklar halinde verilmiştir. Öndeğerlendirmeleriyle birlikte bu liste okuyucu ve öğrencilerin zihninde klasik İslam hukuk düşüncesinin oluşması bakımından oldukça önemlidir.

İkinci bölümde İslam hukukunun özgünlüğü problemi ele alınmıştır. Çeşitli hukuk sistemlerinin birbirlerini etkilemeleri, birinin diğerinin ilke, kaide ve kurullarından yararlanması doğaldır. Bu durumun doğal olduğu vurgulanarak kaynaklar, kavramlar, sistematik ve coğrafya dikkate alındığında İslam ile Roma hukuku arasında böyle bir ilişkinin bulunmadığı tespitine yer verilmiş, ardından cahiliye dönemi hukuk anlayışıyla İslam hukuku arasındaki ilişki de izah edilmiştir. Netice itibarıyla İslam hukukunun nevi şahsına münhasır, özgün ve orijinal bir hukuk sistemi olduğu ortaya konulmuş, bu konuda batılı hukukçularının kabullerine de yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde İslâm hukukunun konusu ele alınmıştır. Fıkıh konusunun insan davranışlarına müteallik şer’î-amelî hükümler olarak belirlenmiş ve hükmün kısımları, vâzı, muhatabı, kaynağı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Fıkıh usulü sistemi çerçevesinde bu konular teferruatıyla izah edilmiştir.

Dördüncü bölümde şer’î hükümlerin genel amaçları olan zarûrî, hâcî ve tahsînî maslahatlar ve bunların tamamlayıcı unsurları üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde fıkıh usulünün konusu olan şer’î hükümlerin kaynak, yöntem ve ilkeleri işlenmiştir. Kur’ân ve Sünnetin şer’î hükümlerin temel delilleri olduğunun İslâm hukukçuları tarafından ortak kabul gördüğüne, bunların dışındaki delil ve yöntemlerin hükümlerin kaynağı ya da onlara ulaşmada araç olmaları konusunda farklı görüşlerin varlığına işaret edildikten sonra, delil ve yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir.

Altıncı bölümde ise İslâm hukukunun tarihsel dönemleri üzerinde durulmuştur. Günümüzde yaygın kabul gören bölümlenmeye paralel olarak İslâm hukuku altı tarihi evreye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi fikhin doğuş dönemi olan Hz. Peygamber devridir. Bu devrin beş temel özelliğine değinilmiştir. Bunlar, fikhî hükümlerin gerçek olaylar üzerinden oluşması, ihtilafın bulunmaması, tedricilik (hükümlerin oluşmasını zamana yayma), kolaylık, kabul edenlere göre nesih ve de hükümlerin tek kaynağının vahiy oluşudur. Bu özellikler ayrıntılı şekilde örnekleriyle açıklanmıştır. Fikhin ikinci devresi ise sahabe ve tabiûn asrını içeren kuruluş dönemidir. Bu dönem temelde *hulefâ-i râşidîn* ve sonraki sahabiler ile tabiin dönemi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Dönemin temel özelliklerinden bahsedilmiştir. Üçüncü dönem ise mezheplerin oluştuğu olgunluk ve kemal dönemidir. Dördüncü evre ise hicrî dördüncü asrın ikinci yarısından sanayi devrimine kadar geçen zamanı içeren *istikrar* dönemidir. Bu dönemin İslâm hukuku açısından halkta *taklit*, müctehitlerde ise *tahrîc* ruhunun hâkim olduğu bir durağanlığın ortaya çıktığına işaret edilmekle birlikte, taklit ve tahrîc yönteminin bir olumsuzluk olarak nitelenemeyeceği; dönemin ve olayların mahiyetinden kaynaklanan bir tabii bir durum olduğu ifade edilmiştir. Fikhin beşinci dönemi ise sanayi devrimi sonrasında günümüze kadar geçen süreyi kapsayan dönemdir. Altıncı dönem ise günümüz İslâm hukukunun dinamizmini gösteren uyanış dönemidir. Burada günümüzde İslâm hukuku alanında gerçekleştirilen akademik, bilimsel ve kurumsal çalışmalar ile kanunlaştırma çabalarının önemine vurgu yapılmıştır.

Yedinci bölümde ise İslâm hukuk ekolleri olan fıkıh mezhepleri incelenmiştir. Günümüzde mensubu bulunan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî, Ca'ferî, Zeydiyye ve İbâziyye mezhepleri ile olgunluk döneminde ortaya çıktığı halde günümüzde mensubu kalmamış zâhirîlik ve sair mezhep ve imamlar hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından mezheplerin ihtilaf sebepleri üzerinde durulmuş, yöntemden, delilden ve de dilden kaynaklanan ihtilaflar açıklanmıştır. Mezhepler arası ilişkiler ve ihtilaflı konular karşısında tutarlı tavrın nasıl olması gerektiği izah edildikten sonra özgün bir konu olan mezheplerle ilişkisi bakımından Müslümanın durumuna değinilmiştir. Bunlar, ictihad ehli olma, mezhep içi istidlâl yapabilme (*tahrîc*), delilini bilerek mezhebe uyma (*ittiba*), delilini bilmeden uyma (taklit etme) ve bir meselede iki veya daha fazla mezhebin / imamın görüşünü birleştirme (*telfîk*) durumu olmak üzere beş başlıkta işlenmiştir.

Sekizinci bölümde uygulananı bakımından İslam hukuku ele alınmıştır. Bu bölüm, iftâ, uyuşmazlıkların çözümü ve hisbe müessesesi olmak üzere üç kısımda incelenmiştir. İftâ kısmında fetvanın tanımı, alanı, sorumluluğu, müftide aranan şartlar, müsteftinin durumu, birden fazla müftiye danışma, müftiyi yönlendirme, müftinin fetvasını değiştirmesi, fetvada hata konuları ana hatlarıyla izah edilmiştir. Ardından son derece isabetle ve bu haliyle düzenli bir şekilde başka bir çalışmada kolaylıkla bulunamayacak bir konu ele alınmıştır. O da günümüz fıkıh problemlerinde fetva faaliyetleridir. Bunu bireysel ve kurumsal faaliyetler olmak üzere ikiye ayıran müellif, İslâm dünyasında ve ülkemizde günümüz fıkıh problemlerine çözümler sunan *kadâyâmu'âsıra* veya *fetâvâ* türündeki eser ve yazarları zikretmiştir. Kurumsal fetvâ faaliyetleri kısmında ise Osmanlı fetvâhâne uygulaması ve Osmanlı şeyhülislâmlarının fetva kitaplarına işaret ettikten sonra ülkemiz DİB Din İşleri Yüksek Kurulu ve İslam ülkelerinin resmi fetva kurullarıyla değişik İslam ülkelerinde ile Avrupa ve Amerika'daki sivil fetva kuruluşları hakkında bilgiler vermiştir.

Uyuşmazlıkların çözümü kısmında ise sulh, tahkim ve yargı kavram ve kurumları açıklanmış, ardından fetva-kaza ilişkisine değinilmiştir. Son kısımda ise ahlak ve kamu düzenini sağlamaya yönelik idari bir teşkilat olan hisbe konusuna değinilmiştir.

Dokuzuncu bölümde İslâm hukuk literatürü hakkında genişçe bilgi verilmiştir. Bu bölümde mezheplere göre füru fıkıh ile ilgili genel nitelikli edebiyat ile fıkıhın özel alanları ile ilgili kaynaklar işlenmiştir. Ardından kaynak değeri taşıyan eserlerden yararlanma usulü açıklanmıştır.

Eserde yer alan orijinal bölümlerden biri de İslâm hukukunun, hukuk düşüncesine katkılarının ele alındığı onuncu bölümdür. Bu bölüm, okuyucu ve öğrencilerin ufkunu açan, İslâm hukukuna bakış açılarını olumlu anlamda değiştiren son derece önemli bilgiler içermektedir. Burada, diğer hukuk sistemlerinde yakın tarihte gündeme geldiği halde İslam hukukunda yaklaşık on iki asır önceki olgunlaşma döneminden itibaren var olan yedi teori örnek verilmiştir. Bunlar, hakkın kötüye kullanılması, alacağın temlik ve borcun nakli, beklenmeyen hal nazariyesi, risk sorumluluğu / hasar teorisi, temyiz gücü olmayanın sorumluluğu, menfaatin paylaşımı (*muhâyee*) ve uluslararası hukuk alanlarıdır.

On birinci bölümde ise Mecelle küllî kaideleri (ilk 100 madde) ve kısa açıklamaları ile füru fıkhı ait bazı fıkıh terimleri yer almaktadır. Bu son bölüm esere değer katan, pratik fayda sağlayan önemli bilgiler içermektedir.

Çalışmada temayüz eden temel özelliklerden bahsetmek gerekirse, eser, oryantalistlere özgü yaklaşım yerine içeriden bir bakışla fıkhı kendi değerler bütünlüğü içinde ele almakta, örneklere yer vermekte, bilgi yanında işin ruhuna değinmekte, fıkhın gelişimini kendi tabii seyrinde değerlendirmekte ve anlamaya çalışmakta, canlı üslupla konuları anlatmaktadır.

Köse tarafından hazırlanan bu eserin, alanıyla ilgili önemli bir boşluğu dolduracağı anlaşılmaktadır. Gerek üslubu gerekse içeriğiyle İslam hukukunun temel meselelerini kavramayı sağlayıcı yönüyle oldukça önemli bir görevi ifa etmektedir. Bu ve benzeri alanlarda böyle nitelikli çalışmaların artması temennisiyle yazarı tebrik eder, aynı yıl içinde ikinci baskısını yapan eserin İslam hukuku ilminin gelişimi için hayırlar getirmesini Cenab-ı Hak'tan dilerim.